

TƏRCÜMƏNİN NÖVLƏRİ VƏ ONLARIN FAYDALARI

Şifahi tərcümə yazılı tərcümədən fərqlənir. Onun bir neçə forması var: *sinxron*, *ardıcıl* və s. Onların qısa xülasəsini aşağıda izah edəcəyik.

F.Abdullayeva şifahi tərcümənin növlərini belə izah edir: “*Sinxron tərcümə məxəz nitqlə demək olar ki, eyni zamanda həyata keçirilir. Sinxron tərcüməçi xüsusi texnika ilə təchiz olunmuş kabinədə oturaraq, qulaqcıqlar vasitəsilə eşitdiyi nitqi həmin anda tərcümə edib mikrofona deyir*” [1, s. 25]. Onun yazdığına görə, dilmanc məxəz nitqi tərcümə edib eyni vaxtda dinləyəne çatdırır. Sinxron tərcümə zamanı dilmancdan ən azı iki saat tələb olunur ki, fikrini toplansın və materialı tərcümə etsin.

Ardıcıl tərcümə isə belə izah olunur: “*Dilmanc məruzəçinin söylədiyi müəyyən nitq parçasını əvvəlcə eşidir, məruzə edən susduqdan sonra isə həmin mətni olduğu kimi digər dilə çevirir. Ardıcıl tərcümə zamanı adətən natiq hər 1-5 dəqiqədən bir fasilə edir və həmin mətnin, yaxud hissənin tərcüməsi üçün şərait yaradır*” [1, s. 26].

Ardıcıl tərcüməçi üçün əsas vacib şərtlərdən biri onun qeydgötürmə qabiliyyətidir. Belə ki, detallara baxmadan tam bir paraqrafı olduğu kimi yadda saxlamaq çox çətindir. Digər əsas cəhətlər isə qısamüddətli yaddaş, yaxşı təqdimat qabiliyyəti və inandırma bacarığıdır [2, s. 32].

Şifahi tərcümənin digər növü *görmə tərcüməsi* adlandırılır.

Görmə tərcüməsi digər tərcümə növlərindən çox istifadə olunsa da, xüsusən də böyük konfranslarda tez-tez istifadə olunmasına baxmayaraq, o, ən naməlum şifahi tərcümə növü hesab edilir.

Görünən tərcümədə şifahi tərcüməçi (və ya tərcüməçi) danışan tərəfindən təkrarlanacaq yazılı mətnə malik olur. Aydın ki, yazılı mətn tərcüməçinin şifahi tərcüməni həyata keçirəcəyi dilə tərcümə edilməyəcək. Buna görə də biz vizual tərcümədən danışırıq, çünki tərcüməçi mətni öz beynində tərcümə edərkən və şifahi şəkildə çatdırarkən başqa dildə oxumalıdır [6, s. 76]. Buna görə də biz vizual tərcüməni (və ya görmə tərcüməsini) yazılı mətnin şifahi tərcüməsi kimi təyin edə bilərik. Tərcüməçi mətni mənbə dildə oxuyur və onu hədəf dildə şifahi şəkildə təkrarlayır. Şifahi tərcümə işgüzar görüşlərdə, notariat kontorunda və ya işgüzar görüşlərdə çox geniş istifadə olunur.

Şifahi tərcümənin digər növü *səsli tərcümə* kimi qəbul edilir.

Səsli tərcümə avtomatik olaraq tərcüməçi tərəfindən təmin edilən şifahi tərcümə növüdür. Məsələn, “Google Translate” kimi avtomatik tərcümə proqramı belə hesab edilə bilər. Bu proqramlar yalnız mətn yazmağa imkan vermir, həm də deyilən hər şeyi səsli şəkildə tərcümə etməyi bacarır. Qeyd edək ki, mətni səsli şəkildə tərcümə edəcək xüsusi proqramlaşdırılmış tərcüməçi səsləri mövcuddur [8, s. 46].

Şifahi tərcümənin digər variantı *ardıcıl tərcümə* kimi qəbul edilir. Ardıcıl şifahi tərcümə (və ya ardıcıl tərcümə) kifayət qədər kiçik görüşlərdə, danışılarda və ya konfranslarda baş verən şifahi tərcümə növüdür. Şifahi tərcümənin bu növündə tərcüməçi danışanın yanında dayanır. Bu zaman danışan şəxs maksimum 5 dəqiqə danışır və bu vaxt tərcüməçi danışanın dediyi hər şeyi tərcümə lövhəsinə yazır. Danışan nitqini bitirdikdən sonra tərcüməçi öz qeydlərinə əsasən danışanın dediklərini başqa dildə təkrarlamağa başlayır.

Məşhur rus sinxronisti və “Sinxron tərcümənin əsasları” kitabının müəllifi C.Çernov dərslində yazır ki, insan bir dəfəyə 5 söz və ya 9 söz yadda saxlaya bilər. Lakin məsələ bir neçə sözü ardıcıl olaraq yadda saxlamaqda deyil [5, s. 68]. Bu məsələ belə izah olunur ki, nitq parçasını fasiləsiz olaraq dinləyəndə insanın yaddaşı yüklənir və əgər deyilən nitq parçasındakı əsas məqamlar qeydlər şəklində yazıya köçürülüb sonra onlara baxmaqla tərcümə edilirsə, onda mütərcim o qədər də tez yorulmur və işi keyfiyyətlə yerinə yetirir.

Şifahi tərcümə: sinxron tərcümə.

Ardıcıl şifahi tərcümədən fərqli olaraq, sinxron şifahi tərcümə adətən çoxlu sayda iştirakçının iştirak etdiyi böyük konfranslarda həyata keçirilir. Sinxron tərcümədə tərcüməçilər adətən konfrans zalının sonunda yerləşən tərcümə kabinəsindən işləyirlər.

Qeyd edək ki, sinxron tərcümənin tarixi XX əsrin ortalarına təsadüf edir. Bu tərcümə növündən ilk dəfə Nyürenberq məhkəməsində istifadə olunmuşdur. O zamandan bəri çox sayda konfranslar keçirilir və iştirakçılar öz dillərində və ya beynəlxalq dillərdən birində çıxışları təxminən eyni zamanda dinləyirlər. Sinxron tərcümə müxtəlif dillərdə danışan çoxsaylı insanların iştirak etdiyi görüşlər, diplomatik danışqlar, habelə digər proseslər üçün məqsəduyğun və əlverişli sayılır. Bunu onunla izah edirlər ki, sinxron tərcümədə vaxt ikiqat azalır, yəni məruzə ilə onun tərcüməsi eyni vaxtda bitir. Məlumat üçün bildirək ki, sinxron tərcümə daha çox BMT sessiyalarında və beynəlxalq konfranslarda işləndiyi üçün ona çox zaman “konfrans tərcüməsi” də deyilir [1, s. 30].

R.Counz yazır ki, sinxron tərcümə ardıcıl tərcümədən iki fərqli cəhəti ilə fərqlənir: akustika ilə bağlı olan; intellektual səciyyəli olan. Akustika ilə bağlı olan növdə dinləmə və danışma prosesi eyni zamanda baş verir; intellektual səciyyəlidə isə tərcüməçi məruzəçinin fikrini əvvəlcədən eşitməlidir [8, s. 71].

Sinxron tərcüməçinin dinləmə qabiliyyətini, eləcə də qısamüddətli yaddaşını inkişaf etdirmək üçün başlanğıc mərhələdə tələbələrə ana dilində eşitdikləri informasiyanı öz sözlərilə təkrarlamağı tələb edən çalışmalar vermək olar [4, s. 46].

Şifahi tərcümə: uzaqdan tərcümə.

¹¹ Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Bakı Slavyan Universiteti

Uzaqdan şifahi tərcümə müxtəlif formatlarda icra edilə bilər. Uzaqdan tərcümə şifahi vizual tərcümə, ardıcıl şifahi tərcümə və ya sinxron şifahi tərcümə ola bilər. Uzaqdan tərcüməni xarakterizə edən onun virtual formatda, yəni onlayn şəkildə həyata keçirilməsidir. Bu şifahi tərcümə növü indiyə qədər çox dəstəklənməyib, lakin mövcud sağlamlıq böhranı səbəbindən demək olar ki, bütün tədbirlər uzaqdan keçirilir və tərcümənin bu növü artıq üstünlük qazanmağa başlayır. Hər şey onu göstərir ki, uzaqdan şifahi tərcümə hələ də mövcuddur və şifahi tərcümənin (tərcümə) ən geniş yayılmış formasına çevrilmişdir.

Bundan əlavə, uzaqdan şifahi tərcümə ənənəvi şifahi tərcümə ilə müqayisədə bir çox üstünlüklər təqdim edir. Bu, tərcümə növü dünyanın hər yerindən olan tərcüməçilərlə əlaqə saxlamağa imkan verir ki, bu da fin, Norveç və ya İsveç kimi qeyri-adi dildə şifahi tərcümə xidmətinə ehtiyac olduqda çox praktik olur.

Uzaqdan tərcümə rəqəmsal platformalar vasitəsilə həyata keçirilir. Məsələn, zoom uzaqdan şifahi tərcümələr etməyə hazır olan məşhur platformalardan biridir.

Göründüyü kimi, şifahi tərcüməyə müxtəlif mənalarda verilə bilər. Əsas məsələ odur ki, onun bütün mənalarda tərcümə və çoxdilli ünsiyyətlə bağlıdır. İstənilən halda, bütün versiyalarında şifahi tərcümə daim inkişaf edir və təxəyyülümüzə meydan oxuyan bütün sahələrdə texniki təkmilləşdirmələr gözləmək olar.

Məlumat üçün bildirək ki, tərcümənin istənilən növündə fərqli anlama şərtləri mövcuddur, yaxud bunu belə də ifadə edə bilərik ki, tərcümə və tərcüməni anlamaq fərqli xarakter daşıyır. Bunda diqqətli olmaq lazımdır. Bu məsələni bir qədər izah edək.

Tərcümə və tərcüməni anlamaq çox vaxt eyni şey kimi başa düşülür, lakin bu səhvdir və fərqli məqsədlərə xidmət edir. Tərcüməni anlamaq bir dildə danışanları dinləmək və onların sözlərini başqa bir dilə tərcümə etməyi ehtiva etdiyi halda, tərcümə yazılı məzmunu bir dildən digər dilə tərcümə etməyə yönəlmişdir. Tərcümə həm də işarə dilinin tərcüməsinə qədər uzana bilər.

Tərcüməni anlamağın iki növü var:

Eyni vaxtda tərcüməni anlama – bu zaman danışan və tərcüməçi demək olar ki, eyni vaxtda danışır;

Ardıcıl anlama – danışan danışmağa başlayan kimi tərcüməçi onun sözlərini tərcümə edir;

Tərcüməni anlamağın, yəni şərh etmənin xüsusi faydaları vardır.

İlk əvvəl o, *tərcüməni anlamağa imkan verir*.

Tərcüməçinin əsas üstünlüklərindən biri onu başa düşməyə imkan verməkdir. Fərdlər müvəqqəti və ya daimi olaraq xarici ölkədə olduqda, onlar ev sahibi ölkənin dilində sərbəst danışa bilməzlər. Xəstəxanalar, məktəblər və ya bank mü sahibləri kimi vəziyyətlərdə dil biliklərinin məhdud olması səbəbindən anlaşılmazlıqlar baş verə bilər. Tərcüməçilər bu linqvistik boşluqları aradan qaldıraraq, effektiv ünsiyyəti və qarşılıqlı anlaşmanı təmin edirlər. İnsanlar çox vaxt müvəqqəti və ya daimi olaraq və müxtəlif səbəblərdən öz ölkələrindən kənarda olurlar. Hətta onlar öz ölkələrinə ayaq basmazdan əvvəl onun dilini öyrənməyə cəhd etsələr belə, bu onların səlis danışdıqları demək deyil. Dil boşluqlarının aradan qaldırılması adətən tərcümə şərhinin son hədəfidir. Tərcümə vasitəsi ilə mesajların ötürülməsi baş verən ünsiyyətə tam qoşulmaq və anlamaq üçün çox vacibdir.

Şəxsin Sosial Şəbəkəsinin Genişləndirilməsi tərcümənin şərhini izah olunur.

Tərcümənin şərhini həm də fərdin sosial və biznes şəbəkəsinin genişlənməsində mühüm rol oynayır. Beynəlxalq görüşlər və tədbirlər müxtəlif dil mənşəli insanları bir araya toplayır və tərcümə xidmətləri effektiv ünsiyyət saxlamağa və anlaşılmazlıqların qarşısını almağa kömək edir.

Beynəlxalq Səyahətçilər üçün Qlobal Təcrübənin Təkmilləşdirilməsi.

Coğrafi sərhədlər səyahətçilər üçün eyni dili bilməyən insanlarla ünsiyyət mümkün olduqda zəifləməyə başlayır. İstər kimsə istirahət məqsədi ilə səyahət edir, istərsə də dünyanın digər mədəniyyətləri haqqında məlumat əldə etmək üçün səyahət edir, tərcümə xidmətləri ünsiyyəti çox asanlaşdırır. Fərqli dillərdə danışan insanlarla ünsiyyəti asanlaşdırmaqla, səyahətçilər xarici ölkələri daha asan görə və fərqli mədəniyyətlərlə əlaqə saxlaya bilərlər.

İndi isə tərcümənin faydalarını sadalayaq.

Müasir multikultural və çoxdilli dünya müxtəlif dillərdə danışan və müxtəlif mədəniyyətlərdən gələn insanlar arasında səmərəli və effektiv ünsiyyətdən asılıdır. Bir çox insanlar ingilis dilində danışsalar, dünyanın istənilən yerində ünsiyyət qura biləcəklərini düşünürlər. Effektiv ünsiyyət üçün yalnız ingilis dilini bilmək kifayət deyil. Çünki bir dildə sözlərdən daha çox şey var, mətni bir dildən digərinə effektiv və autentik tərcümə edə bilmək üçün yüksək təcrübəli və bilikli tərcüməçi lazımdır.

Tərcüməçilər üçün iş imkanlarının yaradılması.

Bütün dünyada tərcüməyə tələbat artdıqda, bu da tərcüməçilərə tələbatı artıraraq iş yerləri yaradır. Hələlik ingilis dili Avropa Parlamenti kimi yerlərdə effektiv ünsiyyət üçün istifadə olunan əsas dillərdən biri olduğu üçün hər zaman ingilis dili tərcüməçilərinə tələbat var, çünki bütün Avropa Parlamenti deputatları ingilis dilində təmiz danışa bilmirlər.

Alman və fransız dilləri də Avropa Parlamentinin rəsmi dilləridir, buna görə də eyni şeylər tətbiq olunur və əsas sənədlərin alman və fransız dillərindən tərcüməçilər tərəfindən tərcüməsi həyata keçirilir ki, bu əsas dilləri başa düşməyənlər faydalansın [10].

Qeyd edək ki, tərcümədə işarə dili də mühüm rol oynayır. İşarə dili “kar adamların ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etdiyi jest, mimika və əl-qol bədən hərəkətlərindən ibarət işarələr sistemini nəzərdə tutur. Bu işarələr həm kar adamlar, həm də onlarla ünsiyyətdə olan normal eşitmə qabiliyyətli adamlar arasında işlənir [11].

İşarə dili üzrə tərcümə sinxron şəkildə həyata keçirilir və sinxron tərcümənin ənənəvi formasından fərqli olaraq burada tərcüməçinin təcrid olunmuş kabinetdə qulaqcıqlardan və mikrafondan istifadə etmək əvəzinə, eşitmə qabiliyyəti qüsurlu olan auditoriya qarşısında birbaşa fəaliyyət göstərməsi tələb olunur. Bu üsulla tərcümə edənlər eşitdikləri şifahi nitqi işarə dilinə, işarə dilində ifadə olunanları isə adi nitqə çevirməli olur. İşarə dili üzrə tərcüməçilik mürəkkəb peşə sayılır [12].

Tərcümənin bu növü üzrə çalışanlar müəyyən kurs keçərək orada işarə dili, karların mədəniyyəti, barmaq vasitəsilə hərfləmə, işarə dilinin quruluşu, dilmanlığın əsasları, dilmanlıq və transliterasiya, səsləndirmə və s. kimi fənləri öyrənməlidirlər.

Göründüyü kimi, tərcümə və tərcüməçilik çox peşəkar bir sənətdir. Tərcümənin istənilən növündə tərcüməçidən müəyyən bacarıqlar tələb olunur. Hər bir növdə o, faktları təhlil edib anlamalı, vəziyyətə və danışığa dərhal uyğunlaşmalı, sürətli reaksiyaya, incə fəhmə malik olmalıdır. Tərcüməçi fikrini toplaya bilməli, əsəblərinə hakim olmalı, gözəl səsə və nəqliyyət vərdişlərinə malik olmalı, düzgün əl yazısı olmalı, yüksək intellektə malik olmalı, nəzakətli və diplomatlıq qabiliyyətilə seçilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullayeva F. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı: UniPrint, 2010, 218 s.
2. Abdullayeva F. Qeyri-dil ünsiyyət vasitələrinin tərcümədə rolu. // Elmi xəbərlər, Bakı: ADU, 2004, №4, s.32-38.
3. Abdullayeva F. Sinxron tərcüməçi hazırlığı təcrübəsindən // Elmi xəbərlər jurnalı, Bakı: ADU, 2006, №7, s.31-34
4. Adachi K. Shadowing // Forum, 1997, vol.35, Number 1, pp.46-47.
5. Chernov G. Inference and anticipation in simultaneous interpreting: a probability- prediction model. USA: John Benjamins Publishing Company, 2014, 268 p.
6. Daniel G. Basic concepts and models for interpreter and translator training. USA: John Benjamin Publishing company, 1995, 278 p.
7. Hendry J.F. A definite study of "Your future in translating and interpreting". USA: Richard Rosen Press, 1969, 210 p.
8. Jones R. Conference interpreting explained. UK: Manchester, 2020, 154 p.
9. <https://berba.com/reasons-benefits-professional-translation/>
10. <https://abroadlink.com/blog/oral-translation>
11. <https://www.translateplus.com/blog/advantages-of-voice-over-translation-services/>
12. <https://abroadlink.com/blog/oral-translation>

Açar sözlər: tərcümə, növ, sinxron, ardıcıl, görmə, səsləndirmə, işarə dili

Key words: translation, type, synchronous, simultaneous, sight, sound, sign language

Ключевые слова: перевод, тип, синхронный, одновременный, зрительный, звук, язык жестов

Types of translation and their benefits

Summary

The article deals with types of translation and their benefits. It mostly touches upon the types of oral translation and analyses their usage of advantages. The differences between the oral translation and the written translation have been explained in the article. The types of oral translation such as synchronous and simultaneous have been highlighted in the article.

Besides, translation and interpreting has also been touched upon in the article.

Any type of translation requires certain skills from the translator. In each type, the translator must analyze and understand the facts, adapt immediately to the situation and conversation, have a quick reaction, and have a subtle understanding.

Виды переводов и их преимущества

Резюме

В статье рассматриваются виды перевода и их преимущества. Основное внимание уделяется видам устного перевода и анализируются их преимущества. В статье объяснены различия между устным переводом и письменным переводом. В статье выделены такие виды устного перевода, как синхронный и асинхронный.

Кроме того, в статье также затронуты вопросы письменного и устного перевода.

Любой вид перевода требует от переводчика определенных навыков. В каждом типе переводчик должен анализировать и понимать факты, немедленно адаптироваться к ситуации и разговору, иметь быструю реакцию и тонкое понимание.

Rəyçi: fil.f.d. G.Mustafayeva